Automaty a gramatiky

4

Roman Barták, KTIML

bartak@ktiml.mff.cuni.cz
http://ktiml.mff.cuni.cz/~bartak

Pro připomenutí

Automat může také ovládat čtecí hlavu – dvousměrný (dvoucestný) automat

přechodová funkce:

$Q \times X \rightarrow Q \times \{-1,0,+1\}$

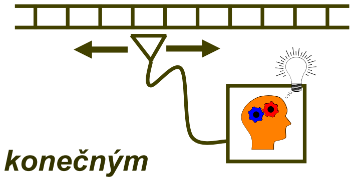

Slovo w je *přijato dvousměrným konečným automatem*, pokud:

- výpočet začal na prvním písmenu slova w vlevo v počátečním stavu
- čtecí hlava poprvé opustila slovo w vpravo v některém přijímacím stavu
- mimo čtené slovo není výpočet definován (výpočet zde končí a slovo není přijato)

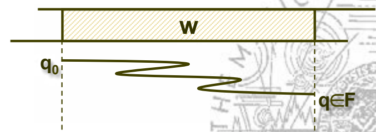

Věta o dvousměrných automatech

Jazyky přijímané dvousměrnými konečnými automaty jsou právě jazyky přijímané konečnými automaty.

Možnost pohybovat čtecí hlavou po pásce nezvětšila sílu konečného automatu!

Pozor, na pásku nic nepíšeme!

Pokud můžeme na pásku psát, dostaneme Turingův stroj.

Zřejmé: konečný automat → dvousměrný konečný automat

dvousměrný automat vždy posouvá hlavu doprava

KA $A=(Q,X,\delta,q_0,F) \rightarrow$ 2KA $B=(Q,X,\delta',q_0,F)$, $\delta'(q,x)=(\delta(q,x),+1)$

Zbývá: dvousměrný konečný automat → konečný automat

Důkaz věty o dvousměrných automatech (1)

1) Formální popis vlivu slova *u* na výpočet nad slovem *v*

(i) kdy poprvé opustíme slovo *u* vpravo (v jakém stavu poprvé vstoupíme nad *v*)

$f(q'_0) = q$ poprvé přejdeme na *v* ve stavu q

$f(q'_0) = 0$ nikdy neopustíme *u* vpravo

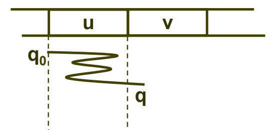

(ii) pokud opustíme slovo *v* vlevo, kdy se nad *v* opět vrátíme

$f(p) = q$ vrátíme se nad *v* ve stavu q

$f(p) = 0$ nikdy už se nevrátíme

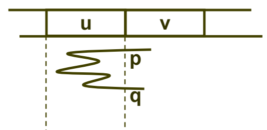

2) Výpočet nad *u* máme popsaný funkcí f_u

$f_u: Q \cup \{q'_0\} \rightarrow Q \cup \{0\}$

$f_u(q'_0)$ popisuje situaci (i): v jakém stavu poprvé odejdeme vpravo, pokud začneme výpočet vlevo v počátečním stavu q_0

$f_u(p)$ ($p \in Q$) popisuje situaci (ii): v jakém stavu opět odejdeme vpravo, pokud začneme výpočet vpravo v p

symbol 0 značí, že daná situace nenastane (odejdeme vlevo nebo cyklus)

Důkaz věty o dvousměrných automatech (2)

Pro každé slovo *u* máme funkci f_u popisující výpočet dvousměrného automatu A nad *u*

Definujme ekvivalenci slov takto: $u \sim w \Leftrightarrow_{def} f_u = f_w$

tj. slova jsou ekvivalentní, pokud mají stejné „výpočtové" funkce

Vlastnosti ~:

- je to ekvivalence (zřejmé, definováno pomocí =)
- má konečný index (maximální počet různých funkcí je $(n+1)^{n+1}$ pro n-stavový dvousměrný automat)
- je to pravá kongruence (zřejmě $u \sim w \Rightarrow uv \sim wv$, protože rozhraní u|v a w|v je stejné a nad v se automat chová stejně)
- L(A) je sjednocením jistých tříd rozkladu $X^*/\sim$

  stačí si uvědomit, že $w \in L(A) \Leftrightarrow f_w(q'_0) \in F$

  $u \sim w \Rightarrow f_u(q'_0) = f_w(q'_0) \Rightarrow (u \in L(A) \Leftrightarrow w \in L(A))$

Podle Nerodovy věty je L(A) regulární jazyk.

Převod 2KA na NKA

Konstruktivní důkaz věty o dvousměrných automatech.

Jak výpočet s návraty převést na lineární výpočet?

- zajímají nás jen přijímací výpočty
- díváme se na přechody mezi symboly (v jakém stavu se přechází na další políčko)

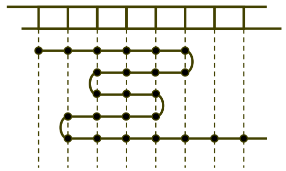

Pozorování:

- stavy se v přechodu (řezu) střídají (doprava/doleva)
- první stav jde doprava, poslední také doprava
- v deterministických přijímajících výpočtech nejsou cykly
- první a poslední řez obsahují jediný stav

1. Najdeme všechny možné řezy - posloupnosti stavů (je jich konečně mnoho).
2. Mezi řezy definujeme (nedeterministické) přechody podle čteného symbolu.
3. Rekonstruujeme výpočet skládáním řezů (jako puzzle).

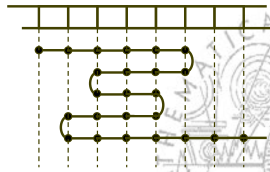

Formální převod 2KA na NKA

Nechť $A=(Q,X,\delta,q_0,F)$ je dvousměrný konečný automat.

Definujme ekvivalentní nedeterministický konečný automat $B=(Q',X,\delta',(q_0),F')$, kde:

Q' = všechny korektní přechodové posloupnosti

posloupnosti stavů $(q^1,\ldots,q^k)$ z Q takové, že

- délka posloupnosti je lichá ($k=2m+1$)
- žádný stav se neopakuje na liché ani na sudé pozici $(\forall i \neq j\ q^{2i} \neq q^{2j}) \wedge (\forall i \neq j\ q^{2i+1} \neq q^{2j+1})$

$F' = \{(q) \mid q \in F\}$ přechodové posloupnosti délky 1 obsahující koncový stav

$\delta'(c,x) = \{ d \mid d \in Q' \wedge c \rightarrow d$ je lokálně konzistentní přechod pro x$\}$

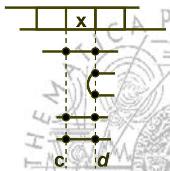

L(A)=L(B)?

„trajektorie 2KA A odpovídá řezům KA B"

Příklad převodu 2KA na NKA

Mějme následující dvousměrný konečný automat:

	a	b
→ p	p,+1	q,+1
← q	q,+1	r,-1
r	p,+1	r,-1

Možné řezy a jejich konzistentní přechody:

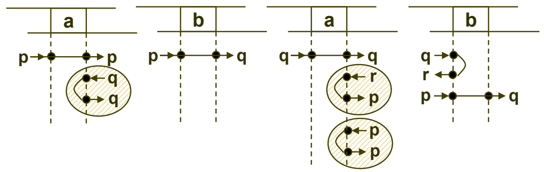

Ukázka výpočtu:

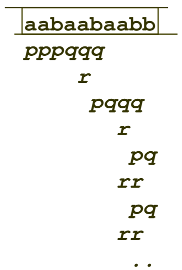

Výsledný nedeterministický KA:

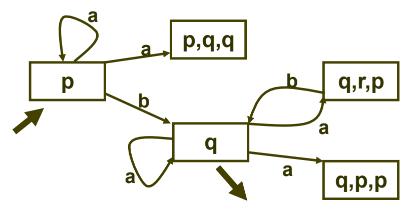

Množinové operace nad jazyky

Sjednocení jazyků $L_1 \cup L_2 = \{ w \mid w \in L_1 \vee w \in L_2 \}$

Příklad: jazyk obsahuje slova začínající baba nebo končící baa

Průnik jazyků $L_1 \cap L_2 = \{ w \mid w \in L_1 \wedge w \in L_2 \}$

Příklad: jazyk obsahuje slova se sudým počtem nul a každý symbol 1 je bezprostředně následován 0

Rozdíl jazyků $L_1 - L_2 = \{ w \mid w \in L_1 \wedge w \notin L_2 \}$

Příklad: jazyk obsahuje slova začínající baba a neobsahující abb

Doplněk jazyka $-L = \{ w \mid w \notin L \} = X^* - L$

Příklad: slova jazyka neobsahují posloupnost tří symbolů 1

Platí tradiční de Morganova pravidla

$L_1 \cap L_2 = -(-L_1 \cup -L_2)$

$L_1 \cup L_2 = -(-L_1 \cap -L_2)$

$L_1 - L_2 = L_1 \cap -L_2$

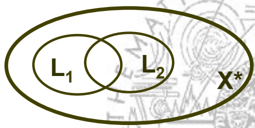

Uzavřenost na množinové operace

Nechť L_1 a L_2 jsou jazyky rozpoznávané konečnými automaty. Potom $L_1 \cup L_2$, $L_1 \cap L_2$, $L_1 - L_2$ a $-L_1$ jsou také jazyky rozpoznávané konečnými automaty (třída $\mathcal{F}$ je uzavřena na uvedené operace).

Konstruktivní důkaz:

doplněk

stačí prohodit koncové a nekoncové stavy přijímajícího det. automatu

sjednocení, průnik a rozdíl

idea: paralelní běh přijímajících automatů

$A_1 = (Q_1,X,\delta_1,q_1,F_1)$, $A_2 = (Q_2,X,\delta_2,q_2,F_2)$

uděláme spojený automat $A = (Q,X,\delta,q,F)$

$Q = Q_1 \times Q_2$, $q = (q_1,q_2)$

$\delta((p_1,p_2),x) = (\delta_1(p_1,x), \delta_2(p_2,x))$

sjednocení $F = (F_1 \times Q_2) \cup (Q_1 \times F_2)$

průnik $F = F_1 \times F_2$

rozdíl $F = F_1 \times (Q_2 - F_2)$

Množinové operace v příkladě

Navrhněte konečný automat přijímající slova, která obsahují 3k+2 symbolů 1 a neobsahují posloupnost 11.

Přímá konstrukce komplikovaná!

$L_1 = \{w \mid w \in \{0,1\}^* \wedge |w|_1 = 3k+2\}$

$L_2 = \{w \mid u,v \in \{0,1\}^* \wedge w = u11v\}$

$L = L_1 - L_2$

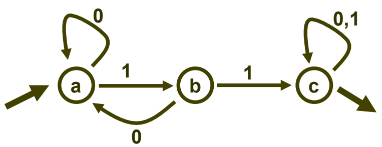

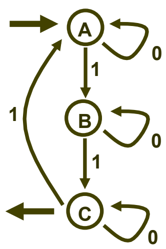

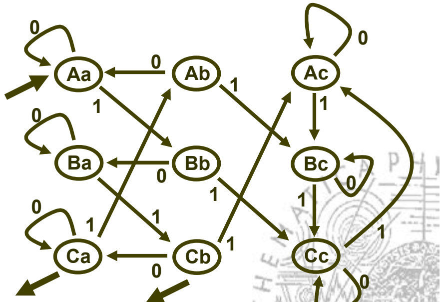

K čemu to je?

Můžeme operace s automaty někde přímo využít?

Například v plánování, kde automat popisuje, jak se mění hodnota nějaké stavové proměnné.

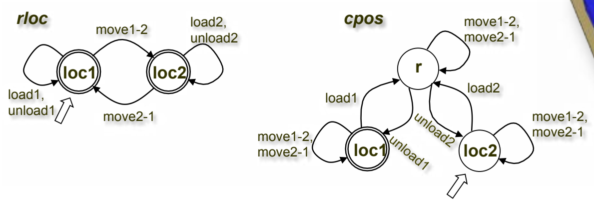

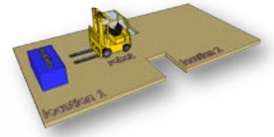

Plán se potom může hledat jako průnik automatů.

V každém stavovém diagramu se provede stejná posloupnost akcí.

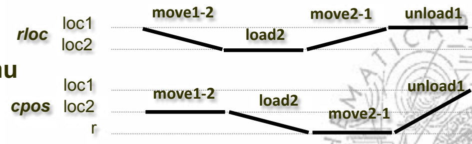

Řetězcové operace nad jazyky

Zřetězení jazyků	$L_1 . L_2 = \{ uv \mid u \in L_1 \wedge v \in L_2 \}$
Mocniny jazyka	$L^0 = \{\lambda\}$
	$L^{i+1} = L^i . L$
Pozitivní iterace	$L^+ = L^1 \cup L^2 \ldots = \cup_{i\geq 1} L^i$
Obecná iterace	$L^* = L^0 \cup L^1 \ldots = \cup_{i\geq 0} L^i$
zřejmě $L^* = L^+ \cup \{\lambda\}$	
Otočení jazyka	$L^R = \{ u^R \mid u \in L \}$
reverse, zrcadlový obraz	$(x_1x_2\ldots x_n)^R = x_n\ldots x_2x_1$
Levý kvocient L_1 podle L_2	$L_2 \setminus L_1 = \{ v \mid uv \in L_1 \wedge u \in L_2 \}$
Levá derivace L podle w	$\partial_w L = \{w\} \setminus L$
Pravý kvocient L_1 podle L_2	$L_1 / L_2 = \{ u \mid uv \in L_1 \wedge v \in L_2 \}$
Pravá derivace L podle w	$\partial^R_w L = L / \{w\}$

Uzavřenost zřetězení

$L_1,L_2 \in \mathcal{F} \Rightarrow L_1.L_2 \in \mathcal{F}$

L_1	L_2

idea:

nejprve počítá automat $A_1=(Q_1,X,\delta_1,q_1,F_1)$ potom $A_2 =(Q_2,X,\delta_2,q_2,F_2)$

realizace:

pomocí nedeterministického konečného automatu $B =(Q,X,\delta,S,F)$

nedeterminismus slouží při rozhodování kdy přepnout do A_2

$Q = Q_1 \cup Q_2$ (předpokládáme různá jména stavů, jinak přejmenuj)

$S = \{q_1\}$ pokud $\lambda \notin L_1$ $(q_1 \notin F_1)$

$= \{q_1, q_2\}$ pokud $\lambda \in L_1$ $(q_1 \in F_1)$, tj. rovnou přejdeme také do A_2

$F = F_2$ končíme až po přečtení slova z L_2

$\delta(q,x)$	$= \{\delta_1(q,x)\}$	pokud $q \in Q_1 \wedge \delta_1(q,x) \notin F_1$	(počítáme v A_1)
	$= \{\delta_1(q,x), q_2\}$	pokud $q \in Q_1 \wedge \delta_1(q,x) \in F_1$	(přechod A_1 do A_2)
	$= \{\delta_2(q,x)\}$	pokud $q \in Q_2$	(počítáme v A_2)

DCV: ověřit $L(B) = L(A_1) . L(A_2)$

Uzavřenost iterace

$L \in \mathcal{F} \Rightarrow L^* \in \mathcal{F}$

$u_1 \in L$	$u_2 \in L$	$u_3 \in L$

idea: opakovaný výpočet automatu $A=(Q,X,\delta,q_0,F)$

realizace: nedeterministické rozhodnutí, zda pokračovat nebo restart

pozor! $\lambda \in L^*$ i když $\lambda \notin L$, řešíme pomocí speciálního stavu

hledáme nedeterministický automat $B =(Q',X,\delta',S,F')$

$Q' = Q \cup \{s\}$ přidáme nový stav pro příjem λ

$S = \{q_0, s\}$ nový stav

$F' = F \cup \{s\}$ končíme po přečtení slova z L nebo v s (pro λ)

$\delta'(q,x)$	$= \{\delta(q,x)\}$	pokud $q \in Q \wedge \delta(q,x) \notin F$	(počítáme uvnitř A)
	$= \{\delta(q,x), q_0\}$	pokud $q \in Q \wedge \delta(q,x) \in F$	(možný restart)
$\delta'(s,x)$	$= \{\}$	žádné přechody z nového stavu	

$L \in \mathcal{F} \Rightarrow L^+ \in \mathcal{F}$

stejná konstrukce, pouze bez použití stavu s

Uzavřenost reverse

$L \in \mathcal{F} \Leftrightarrow L^R \in \mathcal{F}$

$\xleftarrow{\quad}$

L

zřejmě $(L^R)^R = L$, a tedy stačí ukázat $L \in \mathcal{F} \Rightarrow L^R \in \mathcal{F}$

idea: obrátíme „šipky“ ve stavovém diagramu

realizace: nedeterministický konečný automat

$A=(Q,X,\delta,q_0,F) \quad \rightarrow \quad B=(Q,X,\delta',F,\{q_0\})$

$\delta'(q,x) = \{p \mid \delta(p,x)=q \}$ $\qquad (\delta(p,x)=q \Leftrightarrow p \in \delta'(q,x))$

$w = x_1x_2\ldots x_n$

$q_0, q_1, \ldots q_n$ je přijímající výpočet pro w automatu A

tj. $\delta(q_i,x_{i+1})=q_{i+1}$ a $q_n \in F$

$\Leftrightarrow$

$q_n, q_{n-1}, \ldots q_0$ je přijímající výpočet pro w^R automatu B

$q_i \in \delta'(q_{i+1},x_{i+1})$

Poznámka:

někdy L nebo L^R má výrazně jednodušší přijímající automat

Uzavřenost kvocientu

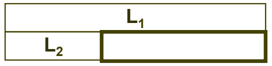

$L_1, L_2 \in \mathcal{F} \Rightarrow L_2 \setminus L_1 \in \mathcal{F}$

idea: automat A_1 budeme startovat ve stavech, do kterých se lze dostat slovem z L_2

realizace: nedeterministický automat B „téměř“ totožný s A_1 (rozdíl ve startovních stavech)

$S = \{q \mid q \in Q_1\ \exists u \in L_2\ q = \delta_1(q_1, u)\}$ nové startovní stavy

lze nalézt algoritmicky ($A_q = (Q_1, X, \delta_1, q_1, \{q\})$, pak $q \in S \Leftrightarrow L(A_q) \cap L_2 \neq \emptyset$)

$v \in L_2 \setminus L_1$

$\Leftrightarrow \exists u \in L_2\ uv \in L_1$

$\Leftrightarrow \exists u \in L_2\ \exists q \in Q_1\ \ \delta_1(q_1, u) = q \wedge \delta_1(q, v) \in F_1$

$\Leftrightarrow \exists q \in S\ \ \delta_1(q, v) \in F_1$

$\Leftrightarrow v \in L(B)$

$L_1, L_2 \in \mathcal{F} \Rightarrow L_1 / L_2 \in \mathcal{F}$

obdobně nebo pomocí $L_1 / L_2 = (L_2^R \setminus L_1^R)^R$

Příklady řetězcových operací

$L = \{ab^i,\ i \geq 0\}$ $L.L = \{ab^iab^j,\ i \geq 0,\ j \geq 0\}$

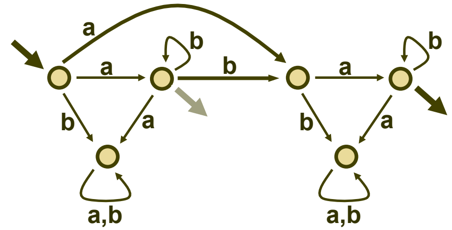

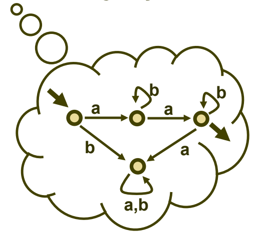

$L^+ = \{ab^{i_1}\ ab^{i_2} \ldots ab^{i_n},\ n > 0,\ i_j \geq 0\}$

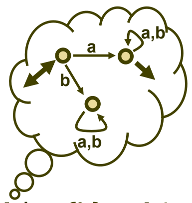

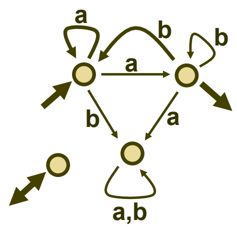

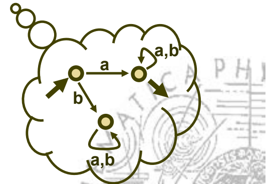

$L^* = \{\lambda\} \cup L^+$

Příklad kvocientu

$L_1 = \{a^{i_1}ba^{i_2}ba^{i_3},\ i_j \geq 0\}$

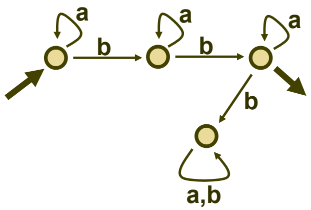

$L_2 = \{a^{i_1}ba^{i_2},\ i_j \geq 0\}$

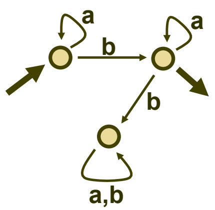

$L_2 \setminus L_1 = \{a^{i_1}ba^{i_2},\ i_j \geq 0\} = L_2$

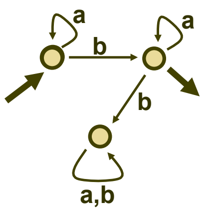

Substituce jazyků

nechť X je konečná abeceda

pro každé $x \in X$ budiž $\sigma(x)$ jazyk v nějaké abecedě Y_x

dále položme:

$\sigma(\lambda) = \{\lambda\}$

$\sigma(u.v) = \sigma(u)\ .\ \sigma(v)$

zobrazení σ: $X^* \to P(Y^*)$, kde $Y = \cup_{x \in X} Y_x$ se nazývá *substituce*

$\sigma(L) = \cup_{w \in L}\ \sigma(w)$

nevypouštějící substituce, žádné $\sigma(x)$ neobsahuje λ

Příklad:

$\sigma(0) = \{a^ib^j,\ i,j \geq 0\}$, $\sigma(1) = \{cd\}$

$\sigma(010) = \{a^ib^jcda^kb^l,\ i,j,k,l \geq 0\}$

homomorfismus h: $h(x) = w_x$ (speciální případ substituce)

nevypouštějící homomorfismus: $w_x \neq \lambda$

Věta: $L \in \mathcal{F},\ \forall x \in X\ \sigma(x) \in \mathcal{F} \Rightarrow \sigma(L),\ h(L),\ h^{-1}(L) \in \mathcal{F}$

$h^{-1}(L) = \{w \mid h(w) \in L\}$

Poznámky k uzávěrovým vlastnostem

Zjednodušení návrhu automatů

$L.\emptyset = \emptyset.L = \emptyset$

$\{\lambda\}.L = L.\{\lambda\} = L$

$(L^*)^* = L^*$

$(L_1 \cup L_2)^* = L_1^*(L_2.L_1^*)^* = L_2^*(L_1.L_2^*)^*$

$(L_1.L_2)^R = L_2^R . L_1^R$

$\partial_w(L_1 \cup L_2) = \partial_w L_1 \cup \partial_w L_2$

$\partial_w(X^* - L) = X^* - \partial_w L$

$h(L_1 \cup L_2) = h(L_1) \cup h(L_2)$

Důkaz regulárnosti

$L = \{w \mid w \in \{0,1\}^*, |w|_1 = |w|_0\}$ není regulární

$L \cap \{0^i 1^j, i,j \geq 0\} = \{0^i 1^i, i \geq 0\}$